

Türk Bilim Tarihi Kurumu (TBTk) ve Bilim Tarihi Çalışmalarındaki Yeri

Mustafa KAÇAR*

TÜRKİYE'DE BİLİM, teknoloji ve tıp tarihi konularında araştırmalar yapan üniversite dışı kuruluşlardan biri, 1989 yılından beri İstanbul'da Yıldız Sarayı'nda faaliyet gösteren Türk Bilim Tarihi Kurumu Derneği'dir [TBTk].¹ Onbeş yılını tamamlayan bu kurum, Türkiye'deki bilim tarihi çalışmalarının önemli odaklarından biridir. Bu yazıda önce TBTk hakkındaki yayınlar da ele alınan konulardan kısaca bahsedildikten sonra, asıl olarak 2000-2004 yılları arasında TBTk tarafından gerçekleştirilen faaliyetlere yer verilecektir.

Bilim Tarihi sahasında faaliyet gösteren, Türkiye'nin ilk ve tek sivil toplum kuruluşu olan TBTk, Ekmeleddin İhsanoğlu'nun teşebbüsleri neticesinde, Türkiye'de matematik, fizik, kimya, astronomi, tıp ve eczacılık tarihi konularında uzmanlaşmış bir grup bilim adamının biraraya gelmesiyle 29 Haziran 1989 tarihinde İstanbul'da resmen kurulmuştur. Derneğin kurucu başkanı E. İhsanoğlu ile kurucu üyeleri arasında Celal Saraç (Fizik), Ali Rıza Berkem (Kimya), Ekrem Kadri Unat (Tıp), Turhan Baytop (Eczacılık), Muammer Dizer (Astronomi), Sevim Tekeli (Bilim Tarihi), Ramazan Şeşen

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı, Türk Bilim Tarihi Kurumu Derneği genel sekreteri.

¹ TBTk Derneği'nin kuruluşundan 2000 yılına kadar olan faaliyetleri, bu kurumun genel sekreterliğini de yapmış olan Dr. Gaye Şahinbaş Erginöz tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 75. yılını kutlama etkinlikleri çerçevesinde düzenlenen "Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları (1973-1998): Son 25 Yılın Değerlendirmesi ve Yeni Ufuklar" konulu sempozyumda (19-20 Ekim 1998) tebliğ olarak sunulmuş ve bu sempozyum bildirileri, 2000 yılında güncellenerek yayımlanmıştır. Bkz.: "Kuruluşunun 10. Yılına Yaklaşırken Türk Bilim Tarihi Kurumu", Feza Günergun (ed.), *Türkiye'de Bilim, Teknoloji ve Tıp Tarihi Çalışmaları (1973-1998)*, Ankara: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 3421, Bilim Tarihi Müzesi ve Dokümantasyon Merkezi (BİMDOK) Yayınları No. 2, 2000, s. 89-106.

(Tarih), Esin Kahya (Bilim Tarihi), Feza Günergun (Bilim Tarihi) ve Melek Dosay (Bilim Tarihi) gibi değişik bilim dallarını temsil eden Türk bilim ve tıp tarihçileri bulunmaktadır.² Bu kurucu üyeler, ülkemizde belirli bilim dallarının tarihinde öncülük yapmış olan simalar ile Ankara ve İstanbul'daki üniversitelerde bilim tarihi dersi veren öğretim üyeleri arasından seçilmişlerdir. Bugün üye sayısı altmış altıya yükselmiştir.

TBTK'nun kuruluş gayesi; Bilim Tarihi, özellikle de Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi ile ilgili sahalarda araştırmalar yapmak ve bu tür çalışmalarını teşvik etmek, canlandırmak ve yaygınlaştırmak; ayrıca bilim tarihi konularını akademik çevrelerin dışına çıkararak, bilime ve bilim tarihine olan ilginin artmasını ve Türkiye çapında bilim ve teknoloji tarihi çalışmalarının popüler hale getirilmesini sağlamaktır. Kurum bu hedef doğrultusunda çalışmalarını sürdürmektedir. TBTK, kamuoyunun ilgisini bilim tarihi konularına çekmek ve öncelikle Türklerin değişik dönemlerde bilime olan katkılarını tanıtmak için benzeri ulusal ve uluslararası kuruluşlarla daha yoğun işbirliği yaparak, ilmi toplantılar, konferanslar, millî ve milletlerarası sempozyumlar düzenlemekte ve gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında bilim tarihi sahasında yapılan çalışmalarını yayımlamaktadır.³

İlk Genel Kurul Toplantısı ve Yönetim Kurulu'nun Teşkili

TBTK'nun tüzüğünde, olağan genel kurul toplantılarının iki yılda bir Nisan ayında yapılması kararlaştırılmıştır. Derneğin ilk genel kurul toplantısı 2 Haziran 1990 tarihinde Yıldız Sarayı Çit Kasrı'nda yapılmıştır. Bu toplantıda alınan ilk kararlardan birisi, *Bilim Tarihi Kurumu* adı ile kurulan kurumun ismine "Türk" sıfatının eklenmesi ve kurumun Uluslararası Bilim Tarihi ve Felsefesi Birliği [International Union for the History and Philosophy of Science—IUHPS]'ne üye olması için çalışmaların başlatılması olmuştur.⁴ Neticede 5 Ocak 1991 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile Kurumun "Türk Bilim Tarihi Kurumu" adını kullanmasına ve IUHPS'ye üye olmasına izin verilmiştir. Kurum, adı geçen birliğin üyeliğine, 1993 yılında İspanya'nın Zaragoza şehrinde gerçekleştirilen XIX. Uluslararası Bilim Tarihi Kongresi sırasında toplanan genel kurulda resmen kabul edilmiştir. Bilindiği gibi bu kurum, dünya ülkelerinde kurulan bilim tarihi cemiyetlerinin üye olduğu ülkelerin de böylece temsil edildiği uluslararası bir birliktir. TBTK bu üyelik-

2 *Türk Bilim Tarihi Haber Bülteni (Newsletter Turkish Society for History of Science)*, sy. 1, İstanbul, 1991, s. 11.

3 *A.g.b.*, s. 21.

4 *A.g.b.*, s. 15-16.

ten bugüne kadar önemli ölçüde yararlanmış ve Türkiye'deki Bilim Tarihi çalışmalarının uluslararası Bilim Tarihi ve Felsefesi Birliği sayesinde tüm dünyaya yayılmasını sağlamıştır. Birliğin 1997'de Belçika'nın Liège şehrinde toplanan XX. Kongresinde bu işbirliğinin bir tezahürü olarak TBTk başkanı E. İhsanoğlu, önce Milletlerarası Bilim Tarihi ve Felsefesi Birliği-Bilim Tarihi Kısmı [International Union for the History and Philosophy of Science, Division of History of Science—IUHPS-DHS] başkan yardımcılığına (1997-2001); ardından da XXI. Milletlerarası Bilim Tarihi Kongresi'nde (Mexico City, 8-14 Temmuz 2001) yapılan seçimler sonucunda IUHPS-DHS'nin başkanlığına (2001-2005) seçilmiştir.⁵ Yine 1997 yılında Birlik bünyesinde faaliyet gösteren "İslam Medeniyeti'nde Bilim ve Teknoloji Tarihi Komisyonu" başkan yardımcılığına da TBTk'nun kuruluşundan itibaren uzun yıllar Genel Sekreterliğini yürüten Feza Günergun seçilmiştir.⁶

TBTk, kurucu başkanının aynı zamanda İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nin [IRCICA] genel direktörü ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Anabilimdalı [1989'da Bölüm, 2000'de yeniden Anabilimdalı] kurucu başkanı olması [1984-2000] nedeniyle, her iki kurumla müşterek faaliyetlerini daha kolay gerçekleştirmiştir.

TBTk'nun bu kısa tarihçesinden sonra, kuruluşundan 2000 yılına kadar geçen sürede gerçekleştirmiş olduğu faaliyetleri hatırlatacak bir özet verilecek olursa, bu faaliyetler ana hatlarıyla üç başlıkta ele alınabilir:

TBTk Bünyesinde Gerçekleştirilen Faaliyetler (1989-2000)

Millî ve Milletlerarası Sempozyumlar/Kongreler/Paneller

TBTk'nun millî ve milletlerarası bilim kurumlarıyla yaptığı işbirliği neticesinde düzenlediği sempozyumlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. TBTk, 22-24 Nisan 1991 tarihinde IRCICA, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı [UNESCO], Türk Tanıtma Fonu, Üçüncü Dünya İlimler Akademisi [TWAS] ve Uluslararası Bilim Tarihi ve Felsefesi Birliği [IUHPS]'nin katkılarıyla *İslam Medeniyetinde Bilim Kurumları Milletlerarası Sempozyumu*'nu düzenlemiştir.⁷
2. TBTk ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi Anabilimdalı'nın ortaklaşa düzenledikleri *Orta Öğretimde Bilim Tarihi* konulu panel 5 Mayıs 1993 tarihinde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Muzaffer Göker Salonu'nda yapılmıştır.

5 E. İhsanoğlu görev süresi dolduktan sonra, tüzük uyarınca, "Eski Başkan" sıfatıyla 2005-2009 arasında Birlik'in kongre ve faaliyetlerine katkıda bulunmaya devam edecektir.

6 *A.g.b.*, sy. 13-14, İstanbul, 1997, s. 5-6.

7 *A.g.b.*, sy. 2, İstanbul, 1991, s. 5.

3. TBTK, Boğaziçi Üniversitesi (Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü, Fen-Edebiyat Fakültesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Enstitüsü), Marmara Üniversitesi ve Özbekistan İlimler Akademisi ile işbirliği içinde 3-5 Haziran 1994 tarihinde *Türk ve İslam Dünyasında Bilim ve Teknoloji Milletlerarası Sempozyumu*'nu Uluğ Bey'in doğumunun 600. yıldönümü ve Kandilli Rasthanesi'nin 125. kuruluş yıldönümü münasebetiyle düzenlemiştir. Bu sempozyuma 15 ülkeden [ABD, Almanya, Azerbaycan, İran, İspanya, İtalya, Kanada, Kırgızistan, Kuveyt, Malezya, Mısır, Suriye, Özbekistan, Ürdün ve Türkiye] yerli ve yabancı bilim adamları katılmış ve 51 bildiri sunulmuştur. TC Kültür Bakanlığı, UNESCO, TÜBİTAK, IUHPS, IRCICA ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin desteği ile gerçekleştirilen sempozyumda matematik, astronomi gibi fen bilimleri yanında tabii ilimler ve teknolojiadaki gelişmeler tarihi ve kültürel bir perspektif içinde incelenerek, bu bilimlerin geliştiği ve eğitiminin yapıldığı müesseseler, katkıda bulunan bilim adamları, faaliyetleri, eserleri ve tesirleri üzerinde yapılan çalışmalar ilim alemine tanıtılmıştır.⁸
4. Milletlerarası bilim ve teknoloji transferi konulu dizi sempozyumların üçüncüsü ise TBTK ile IRCICA ve Leiden Üniversitesi Avrupa Yayılma Tarihi Enstitüsü [Institute for the History of European Expansion] tarafından 28-30 Ekim 1994 tarihinde *Avrupa'dan Asya'ya Bilim ve Teknoloji Transferi (1880-1950) Milletlerarası Sempozyumu* adı altında İstanbul'da düzenlenmiştir. Konusu 1880-1950 yılları arasındaki dönemde, Avrupa'dan Asya ve Uzakdoğu ülkelerine ilmî bilgi ve modern teknolojinin transferi olan bu sempozyuma sunulan bildirimlerde Çin, Endonezya, Hindistan, Japonya ve Türkiye'ye teknoloji transferi ve bu ülkelerde modern bilim eğitimi ele alınmıştır. Sempozyum bildiri kitabı ise 1996 yılında Japan-Netherlands Institute tarafından Tokyo'da yayımlanmıştır.⁹
5. TBTK ile IUHPS-DHS'nin Bilim ve Teknoloji Tarihi Eğitimi Milletlerarası Komisyonu'nun işbirliği neticesinde 17-21 Temmuz 1995 tarihinde İstanbul'da *Bilim Tarihi Eğitimi: Malzeme ve Metodlar Milletlerarası Sempozyumu* düzenlenmiştir. IUHPS, IRCICA ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilen sempozyumda bilim tarihi eğitiminde kullanılacak malzeme ve uygulanacak metodlar üzerinde durulmuştur. Sempozyumda matematik, astronomi, fizik, kimya, eczacılık, tıp ve teknoloji tarihinin öğretimini konu alan tebliğler yanında, bilim tarihi eğitimini genel olarak ele alan veya bilim

8 A.g.b., sy. 7-8, İstanbul, 1994, s. 4-8.

9 A.g.b., sy. 9, İstanbul, 1995, s. 4-5.

adamlarının ülkelerinde uygulanmakta olan eğitim hakkında bilgi veren bildirimler yer almıştır.¹⁰

6. IRCICA ve Milletlerarası Japon Araştırmaları Merkezi [International Research Center for Japanese Studies—IRCJS]'nin işbirliği ile 7-11 Ekim 1996 tarihinde İstanbul'da *Modern Bilim ve Teknolojinin Türkiye'ye ve Japonya'ya Girişi* konulu bir uluslararası sempozyum düzenlenmiştir. Kongreye Japonya ve Türkiye'den katılan bilim adamları sanayi, haberleşme ve ulaştırma, bilim literatürü, bilim eğitimi kurumları ve standartlaşma konularında Japonya ve Türkiye'deki gelişmeleri ele alan bildirimler sunmuşlar ve böylelikle iki ülke arasındaki karşılaştırmalı çalışmalara da zemin hazırlamışlardır.¹¹ Bu kongrenin kitabı, IRCJS tarafından 1996'da Kyoto'da basılmıştır.
7. TBTK, kurum olarak, 20-26 Temmuz 1997 tarihinde Belçika'nın Liège şehrinde, Belçika Kralı II. Albert'in himayesinde Liège Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Tarihi Merkezi'nin öncülüğünde düzenlenen IUHPS'nin XX. *Uluslararası Bilim Tarihi Kongresi*'ne katılmıştır. IUHPS bünyesindeki değişik komisyon ve araştırma gruplarının tertipledikleri konferans ve sempozyumlardan oluşan kongreye dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen 1200 bilim adamı katılmıştır. Bu kongrede İslam Medeniyetinde Bilim ve Teknoloji Komisyonu'nun düzenlediği sempozyumlar arasında, "Osmanlı Dünyasında Bilim, Teknoloji ve Endüstri Tarihi" adıyla müstakil bir sempozyum yer almıştır. E. İhsanoğlu ve Ahmed Djebbar tarafından düzenlenen bu sempozyum IUHPS Bilim tarihi kongreleri içinde bugüne kadar Osmanlı bilimini konu olarak düzenlenen ilk müstakil sempozyumdur.¹² Bu sempozyumun bildiri kitabı 2000 yılında Brepols Yayınevi tarafından Belçika'da basılmıştır.¹³
8. TBTK, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yılını kutlama faaliyetleri çerçevesinde IRCICA, Türk Tarih Kurumu [TTK] ve TC Dışişleri Bakanlığı ile işbirliği içinde, 12-15 Nisan 1999'da İstanbul'da düzenlenen *Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim* konulu milletlerarası kongrenin organizatörleri arasında yer almıştır. Kongrede, Osmanlı Devle-

10 Toplantıya Almanya, Çek Cumhuriyeti, Çin, Güney Kore, Hollanda, İngiltere, İspanya, Türkiye ve Ürdün'den birçok bilim adamı ve eğitimci katılmıştır. Bu sempozyumda İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Bölümü'nde 1985-1986 ders yılında başlatılan lisans programının ayrıntılı bir değerlendirmesi ve verilen eğitim ile Türkiye'deki eczacılık eğitiminin tarihçesi hakkında bilgi verilmiştir. Bkz.: *A.g.b.*, sy. 10, İstanbul, 1995, s. 4-6.

11 *A.g.b.*, sy. 12, İstanbul, 1996, s. 4-9.

12 *A.g.b.*, sy. 13-14, İstanbul, 1997, s. 4-7.

13 E. İhsanoğlu, A. Djebbar ve F. Günergun (ed.), *Science, Technology and Industry in the Ottoman World*, Turnhout: Brepols, 2000.

ti'nde kurulan bilim, eğitim ve kültür müesseseleri çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.¹⁴

TBTK Konferansları

Türk Bilim Tarihi Kurumu, kamuoyunun ilgisini Bilim Tarihi konularına çekebilmek ve Türklerin değişik dönemlerde bilime yaptıkları katkıları tanıtmak amacıyla çeşitli konferanslar düzenlemiştir.¹⁵ Bu konferansları bilim adamları, öğrenciler ve konuya meraklı geniş bir dinleyici kitlesi takip etmiştir. TBTK'nun 1990-2000 yılları arasında IRCICA ile işbirliği içinde düzenlediği konferanslar şunlardır:

1. Ramazan Şeşen, "Arapça'dan Batı'ya Tercüme Edilen İlim Kitapları", 20 Ocak 1990.
 2. Hüsrev Hatemi, "İlim Dilinin Türkçeleşmesi", 17 Şubat 1990.
 3. Sevim Tekeli, "Meşhur Osmanlı Astronomu Takiyüddin el-Rasid", 3 Mart 1990.
 4. Zafer Orbay, "Türkiye'de Uçak Sanayi", 19 Mayıs 1990.
 5. Emre Dölen, "Osmanlı Camcılığı", 29 Aralık 1990.
 6. Mehmet İpşirli, "Osmanlı İlmiye Sınıfı", 4 Mayıs 1991.
 7. Vildan Göksoy, "Osmanlı Saray Hastahaneleri ve Topkapı Sarayı Cariyeler Hastahanesi", 16 Kasım 1991.
 8. Emre Dölen, "Fatih Döneminde Topçuluk", 7 Aralık 1991.
 9. İlater Uzel, "İslam'da Diş Hekimliği", 20 Şubat 1993.
 10. Önder Küçükermen, "19. Yüzyıl Ürünleriyle Türk Sanayi", 17 Nisan 1993.
 11. Feza Günergun, "Türkiye'ye Metrik Sistemin Girişi", 2 Nisan 1994.
 12. Kazım Çeçen, "İstanbul'daki Eski Su Tesisleri", 30 Nisan 1994.
 13. Atilla Bir, "Rubu Tahtası", 14 Mayıs 1994.
 14. Aykut Kazancıgil, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Hekimlik ve Pozitif Bilimler Açısından Çağdaşlaşma", 17 Aralık 1994.
 15. Hikmet Üçışık, "21. Asra Girerken: Yüksek Teknoloji, Globalleşme ve Türkiye", 17 Mayıs 1997.
 16. Emre Dölen, "Osmanlı Döneminde Tekstil Sanayii Kurma Teşebbüsleri (Dia Gösterisi)", 1 Mayıs 1999.
- 14 Sempozyum bildirimleri, Türkçe, Arapça ve İngilizce olarak yayımlanmıştır: Ali Çaksu (ed.), *The International Congress on Learning and Education in the Ottoman World*, İstanbul: IRCICA, 2001.
- 15 *A.g.b.*, sy. 1, İstanbul, 1991, s. 17; *a.g.b.*, sy. 3, İstanbul, 1992, s. 23; *a.g.b.*, sy. 5, İstanbul, 1993, s. 11; *a.g.b.*, sy. 7-8, İstanbul, 1994, s. 20-21; *a.g.b.*, sy. 9, İstanbul, 1995, s. 18.

TBTK Yayınları

Türk Bilim Tarihi Kurumu, kamuoyuna Türkiye'deki ve yurt dışındaki bilim tarihi faaliyetlerini tanıtmak, gerek bilim tarihi konusunda çalışanlar, gerek bu konuya ilgi duyanlar arasında haber alışverişini ve Türk bilim tarihi çalışmalarının yurt dışında tanınmasını sağlamak amacıyla *Türk Bilim Tarihi Kurumu Haber Bülteni* adı altında Türkçe/İngilizce bir haber bülteni yayımlamaktadır. Editörlüğünü uzun müddet kurumun Genel Sekreterliğini yapmış olan Feza Günergun'un, daha sonra Gaye Erginöz'ün yaptığı ve Dernek Saymanı Emre Dölen'in katkılarıyla Marmara Üniversitesi'nin matbaasında basılan *Haber Bülteni*'nin bugüne kadar 23 sayısı çıkmıştır. İlk sayısı Nisan 1991'de çıkan *Bülten*, aynı zamanda TBTK'nun haber organıdır. *Haber Bülteni*'nde kurumun faaliyetleri yanında, Türkiye'deki ve diğer ülkelerdeki bilim tarihi araştırmaları, yayımlanan kitaplar, düzenlenen ilmi toplantılar tanıtılmakta, Türkiye'deki bilim tarihi araştırma ve eğitimi yapan müesseselerden gelen haberlere yer verilmekte ve TBTK kütüphanesine bağışlanan kitapların listesi sunulmaktadır.

Kurum, *Haber Bülteni* dışında, 3-5 Haziran 1994 tarihinde Uluğ Bey'in doğumunun 600. yıldönümü ve Kandilli Rasthanesi'nin 125. kuruluş yıldönümü münasebetiyle düzenlediği sempozyumda sunulan tebliğ özetlerini ihtiva eden *Türk ve İslam Dünyasında Bilim ve Teknoloji Sempozyumu (İstanbul, 3-5 Haziran 1994) Bildiri Özetleri* kitabı (Boğaziçi Üniversitesi matbaasında İngilizce olarak basılmıştır) ile Prof. Dr. Edward Kennedy'e TBTK şeref üyeliğinin verilmesi münasebetiyle *Prof. Dr. Edward S. Kennedy: A Brief Biography and List of Publications* başlığını taşıyan, biyografisini ve bugüne kadar yaptığı yayınların listesini içeren bir kitapçık basmıştır. Kurumun, üyelerinden Dr. Orhan Koloğlu'nun *Halka Doğru Bilim (Türkiye'de Bilim Gazeteciliği)* adlı eseri (İstanbul, 1997), konusunda Türkiye'de yayınlanmış ilk kitap özelliğini taşımaktadır.

TBTK, önceden olduğu gibi kuruluş gaye ve hedefleri istikametinde, Türk-Osmanlı bilim, teknoloji ve eğitim kurumları tarihi konularındaki sempozyum, konferans ve yayına dönük ilmî faaliyetlerini devam ettirirken, yeni bin yıla yeni projelerle girmiştir. 15. kuruluş yılına ulaşan TBTK'nın 2000-2004 yılları arasındaki faaliyetleri de, önceki bölümde olduğu gibi yine üç ayrı kısımda ele alınarak incelenebilir.

Ulusal ve uluslararası işbirliği ile tertiplemiş olduğu veya katıldığı sempozyum ve toplantılar arasında öncelikle IUHPS tarafından 8-14 Temmuz 2001 tarihleri arasında Mexico City'de düzenlenen XXI. Uluslararası Bilim Tarihi Kongresi'nden bahsetmek gerekir. Çünkü, ilki 1997'de Liège'de yapılan "Osmanlı Bilim Tarihi" konulu sempozyumun ikincisi bu kongre sırasında gerçekleşmiştir.

TBTK'yi temsilen E. İhsanoğlu, Atilla Bir, Mustafa Kaçar ve Sevtap Kadıoğlu bu sempozyuma birer bildiri ile katılmışlardır. Dünyanın değişik ülkelerinden 850 bilim adamının katıldığı ve bilim tarihinin çeşitli konularında bildirilerin sunulduğu kongrede kurum tarafından müstakil olarak düzenlenen *Science, Technology and Cultural Diversity: From the Ottoman Empire to the National States* başlıklı sempozyumda değişik ülkelerden gelen bilim adamları tarafından Osmanlı döneminden başlayarak modern Türkiye Cumhuriyeti'ni de içine alan geniş bir zaman diliminde, ilmî ve teknolojik gelişmelerin tarihini ele alan 22 bildiri sunulmuştur. Sempozyum kitabı 2003 yılında basılmıştır.¹⁶ *Multicultural Science in the Ottoman Empire* adlı bu kitap, Osmanlı tarihinin kültürel, entelektüel ve bilimsel yönlerini ele alan değişik konularda yapılmış araştırma ve incelemeleri ihtiva etmektedir. Bu araştırmalar, şimdye kadar Osmanlı tarihinin siyasî, sosyal ve ekonomik yönlerine ağırlık veren ve hızlı şekilde artan çalışmaların karşısında, dikkati ihmal edilen diğer yönlerine çekmeğe matuftur. Bununla birlikte kitabın, konularının geneline bakıldığında ilmî olayları açıklarken siyasî, ekonomik ve sosyal konulara da değinerek, dönemin sosyo-kültürel yapısından kaynaklanan mecburiyetlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamaya çalışmış olduğu görülür. Diğer bir ifadeyle konular, sadece ilmî faaliyetler ile sınırlı kalmayıp, ilmî düşüncenin gelişmesine etki eden idarî yapı, müesseseler, savaşlar, toplumu peşinden sürükleyen ideolojiler gibi benzer bütün faktörlerle birlikte birçok yönü içinde barındırmaktadır. Kitabın editörlerinden E. İhsanoğlu ve Efthymios Nicolaidis, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Millî Devletlere: Bilim, Teknoloji ve Kültürel Çeşitlilik" konulu müştereken hazırladıkları girişte, Osmanlı dünyasındaki değişik bilim geleneklerinin oluşturdukları tablo üzerinde durmuşlardır.¹⁷

TBTK, 6-7 Ekim 2001 tarihlerinde, European Science Foundation [ESF] ve IRCICA ile ortaklaşa Yıldız Sarayı Çit Kasrı'nda düzenlediği, "Science and Human Values" konulu ve Ekmeleddin İhsanoğlu ile Oxford Üniversitesi'nden John Hedley Brooke'un birlikte yürüttükleri, ABD, Almanya, Çin, İngiltere, İspanya, İsveç ve İtalya'dan bilim adamlarının katıldığı bir atölye çalışması, *Bilim ve Din İlişkileri* adıyla kitap olarak IRCICA tarafından yayına hazırlanmaktadır.

16 E. İhsanoğlu, Kostas Chatzis ve Efthymios Nicolaidis (ed.), *Multicultural Science in the Ottoman Empire*, De Diversis Artibus: Brepols, 2003.

17 Bu serinin gelecek toplantısı 24-30 Temmuz 2005'te Çin Halk Cumhuriyeti'nin başkenti Pekin'de yapılacak olan XII. Bilim Tarihi ve Felsefesi Birliği Kongresi'nde gerçekleştirilecektir. E. İhsanoğlu, Efthymios Nicolaidis ve Mustafa Kaçar tarafından tertiplenen sempozyum, *Diffusion of Science and Technology: Ottoman Empire and National States* başlığını taşıyacaktır.

TBTK'nun öncülüğü ve IUHPS, İstanbul Teknik Üniversitesi [İTÜ], TÜBİTAK, TTK, İSAR Vakfı, İSKİ, Su Vakfı ve Türkiye Kimya Derneği gibi kamu ve toplum kuruluşlarının katkılarıyla 15-17 Kasım 2001 tarihleri arasında I. Türk Bilim ve Teknoloji Tarih Kongresi düzenlenmiştir. İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi binasında düzenlenen ve Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongreleri serisinin ilki olan "Türk Teknoloji Tarihi" konulu bu sempozyuma 34 yerli ve yabancı bilim adamı katılmış ve 27 bildiri sunulmuştur. Kurum başkanı E. İhsanoğlu, kurumun kurucu üyelerinden Ali Rıza Berkem ve yönetim kurulu üyelerinden Emre Dölen birer açılış konuşması yapmışlardır. Kurumun fahri üyelerinden Erdal İnönü ve TÜBİTAK Danışmanlarından Ergün Türkcan da kongreye katılmıştır. Sempozyum kitabı 2003 yılında Emre Dölen ve Mustafa Kaçar editörlüğünde basılmıştır.¹⁸

Osmanlı dönemi tıp terminolojisi ile ilgili bir sözlüğün yayını Kurum'un diğer önemli faaliyetlerinden biridir. Bu yayını, kurum başkanı E. İhsanoğlu ile kurucu üyelerden Ekrem Kadri Unat tarafından başlatılmış, Ekrem Kadri Unat'ın 1998'de vefatı üzerine eser, Suat Vural'ın katılımıyla tamamlanmış ve Türk Tarih Kurumu tarafından basılmıştır.¹⁹

Son olarak, Kurum tarafından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 80. yıl kutlamaları münasebetiyle 25 Ekim 2003 tarihinde "Cumhuriyet ve Bilim" konusunda düzenlenen panelden bahsetmek gerekir. Panel, E. İhsanoğlu başkanlığında, E. İnönü, TÜBİTAK eski başkanlarından Nimet Özdaş, TÜBİTAK başkan yardımcısı E. Türkcan, E. Dölen gibi bilim adamlarının katılımıyla gerçekleşmiştir.²⁰ Türk bilim politikalarıyla ilgili gelişmelerin ele alındığı toplantıda, özellikle Türkiye'nin ilmi faaliyetleri açısından 1985-2002 yılları arasında Dünya sıralamasında 41. sıradan 22. sıraya yükseldiği konusu ön plana çıkmıştır. Toplantı sonunda ise bu gelişmenin gelecekte ne gibi müspet sonuçlar yaratacağı ve alınması gereken tedbirler dile getirilmiştir.

Projeler

TBTK, ilgi sahasına giren bilim, kültür ve teknoloji tarihi alanlarında resmî devlet kuruluşlarının desteği ve birçok üniversitenin katılımıyla iki büyük proje başlatmıştır. Bunlardan ilki, Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı adına "Osmanlı Döneminde Ülkemize Gelmiş Yabancı Şahsiyetlerin

18 E. Dölen ve M. Kaçar (ed.), *Türk Teknoloji Tarihi, I. Türk Bilim ve Teknoloji Kongresi Bildirileri, (15-17 Kasım 2001)*, İstanbul: Türk Bilim Tarihi Kurumu ve İSKİ yayını, 2003.

19 Ekrem Kadri Unat, E. İhsanoğlu ve Suat Vural (hız.), *Osmanlıca Tıp Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TTK Yay., 2004.

20 Bu toplantının sonuçları TBTK tarafından bir kitap halinde yayına hazırlanmaktadır.

Yapmış Oldukları Hizmetlerin Kitap Halinde Tanıtılması Projesi”dir. Projenin, Kültür Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı’nın, 16.5.2002 tarih ve B-16.0.YDB.0.00.01/928.2-1941 sayılı yazısıyla “Osmanlı döneminde ülkemize gelmiş yabancı şahsiyetlerin yapmış oldukları hizmetlerin kitap halinde toplanması” adıyla TBTK tarafından yürütülmesi istenmiş ve bu çerçevede TBTK tarafından oluşturulan Proje Danışma Kurulu, projenin amaç, hedef ve çalışma safhalarının bir planını hazırlayarak adı geçen başkanlığa sunmuştur. Buna göre projenin amacı, Osmanlı İmparatorluğu’nun şimdiye kadar yeterince incelenmemiş bir yönünü, İmparatorluk hizmetindeki yabancıların Osmanlı kültür ve medeniyetine getirmiş oldukları katkıları tanıtmaktır. Böyle bir proje yerli ve yabancı Osmanlı tarihçilerinin, yabancıların Osmanlı Devleti’ne etki ve katkılarını değerlendirmelerinde büyük faydalar sağlayacaktır. Bu proje, siyasî ve politik tarih yanında müzik, resim, heykel, mimari, edebiyat gibi güzel sanatlar, sanayi, teknoloji ve ziraat gibi sosyo-ekonomik tarihimiz açısından da önemli yenilikler getirecektir. Osmanlı tarihi; aynı zamanda, bünyesinden çıkan ve Arap dünyasında, Kuzey Afrika’da ve Balkanlar’da kurulan 29 devletin tarihini de ihtiva ettiğinden, bu proje, ilgili devletlerde farklı ve sübjektif olarak ele alınan görüş ve düşüncelerin yeniden ve objektif açılardan ele alınmasına yardımcı olacaktır. Türkçe-İngilizce olarak hazırlandığı takdirde tüm dünyadaki Osmanlı tarihi literatüründe önemli bir kaynak eser olarak yer edineceği şüphesizdir. Projenin hedefi, çeşitli zamanlarda Osmanlı topraklarına gelmiş ve herhangi bir şekilde hizmette bulunmuş şahısların biyografi ve çalışmalarını ihtiva eden 3 cilt halinde ansiklopedik bir eser hazırlamaktır. Projenin birinci safhası tamamlanmış ve Kültür Bakanlığı’na teslim edilmiştir.

İkinci proje, Kırklareli Demirköy-Fatih Dökümhanesi Araştırma-Kazı-Restorasyon Projesi olup, TBTK başkanı E. İhsanoğlu tarafından önerilmiştir. Türkiye’de Osmanlı dönemi endüstriyel arkeoloji kazı ve restorasyonu için ilk örnek olan proje, İstanbul Valiliğinin İstanbul’un Fethinin 550. Yıldönümü Kutlamaları 45 Numaralı Resmî Projesi olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede Türk Bilim Tarihi Kurumu, TC Kültür Bakanlığı Kırklareli Müzesi Müdürlüğü ile işbirliği içerisinde tarihî ve kültürel açıdan büyük önem taşıyan Kırklareli ili, Demirköy [Samak Ocak] kasabası yakınlarında bulunan Osmanlı Demir Dökümhanesi’nde ‘araştırma-kazı-restorasyon’ çalışmalarını başlatmıştır.

Haziran 2003 tarihinden itibaren hayata geçirilmesine karar verilen ve ilk etapta üç yıllık bir çalışma programı şeklinde planlanan bu proje ile Osmanlı dönemi askerî mimari, top dökümcülüğü, enerji teknolojisi, yüksek sanayi ve metalürji tarihi açılarından önemli verilere ulaşılması ve özellik-

le Fatih dönemi top dökümcülüğü üzerinde hem belgesel, hem de arkeolojik bilgilerin elde edilmesi ümit edilmektedir.

Yakın zamanlara kadar dökümhanenin güvenliğini sağlayan kolluk kuvvetlerinin, kışla binalarını ihtiva eden kalenin dört metre yükseklikteki ihata duvarları, dökümhane su çarkı, cevher öğütme balyozları ve yüksek fırınlarda kullanılan körükleri ile mebzul miktarda top güllesinin mevcut olduğu tespit edilmiş olan bu yapı, bugün Istranca Ormanları içerisinde terk edilmiş ve harap durumdadır.

Çalışmalar başlıca dört etapta planlanmaktadır:

1. Kurtarma kazıları ile yerleşim planının belirlenmesi
2. Kazı alanının röleve projelerinin hazırlanması
3. Kazıdan elde edilecek cevher, cüruf ve madde örneklerinin analizlerinin yapılması
4. Kazı sonuçlarını destekleyecek arşiv araştırmasının yapılması

Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu nezdinde yapılan müracaat neticesinde kazı çalışmaları ve bölgenin sit alanının genişletilmesi konusunda izin alınmış ve böylece projenin yasal zemini sağlanmıştır. Üçüncü maddede belirtilen çalışmalar için TÜBİTAK Başkanlığına yapılan malî katkı talebi kabul edilmiş, dördüncü madde ile ilgili olarak da Fatih Üniversitesi araştırma yapacak öğretim görevlisi tayini ile destekte bulunmuştur.

Destekleyen Kurum ve Kuruluşlar

1. TC Kültür Bakanlığı
2. Türk Bilim Tarihi Kurumu (Proje Yürütücüsü)
3. TÜBİTAK (Kısmi sponsor)
4. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi (Kazı Bilimsel Danışmanlığı)
5. Kırklareli Müze Müdürlüğü (Kazı Sorumluluğu)
6. İTÜ Mimarlık Fakültesi (Mimari danışmanlığı)
7. Boğaziçi Üniversitesi Kimya Bölümü (Arkeometri Uzmanlığı)
8. Marmara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi (Arkeometri Uzmanlığı)
9. İTÜ Kontrol Mühendisliği Bölümü (Teknoloji Tarihi)
10. Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü (Teknoloji Tarihi)
11. Fatih Üniversitesi Tarih Bölümü (Osmanlı Tarihi)

Kamuoyunda büyük ilgi çeken bu proje, günlük ve haftalık basında da geniş yer almıştır. Kültür Bakanlığı'nın destekleriyle 2003 yaz aylarında

projenin kurtarma kazıları başlatılmış ve bu safhada büyük ilerlemeler kaydedilmiştir.

Fahri Üyelikler

Türk Bilim Tarihi Kurumu, bilim tarihinin geliştirilmesine gerek bugüne kadar yaptıkları çalışmalarla gerek verdikleri destek ve teşviklerle çeşitli katkılarda bulunan değerli yerli ve yabancı bilim adamlarına, TBTK'nun şeref üyeliği beratını vermiştir.

İlk şeref üyeliği, Türkiye'de bilimin gelişmesi ve genç nesillere sevdirmesi için bilim adamı ve yönetici olarak yaptığı değerli katkılar; Türk bilim tarihi araştırmaları sahasında gerçekleştirdiği öncü çalışmaları takdiren 25 Nisan 1992 tarihinde Erdal İnönü'ye takdim edilmiştir.²¹ Kurumun ikinci şeref üyeliği ise, Türk bilim ve teknoloji tarihine uzun yıllar yaptığı büyük hizmet ve yayınladığı abidevi eserlerden dolayı Kazım Çeçen'e verilmiştir (16 Mayıs 1994).²² TBTK'nun üçüncü şeref üyeliği ilk defa yabancı bir bilim adamına, İslam bilim ve özellikle de astronomi tarihine katkılarından dolayı, Princeton Üniversitesi öğretim üyesi Edward S. Kennedy'ye takdim edilmiştir (5 Haziran 1994).²³ Dördüncü şeref üyeliği ise IRCJS bilim tarihi profesörlerinden Yamada Keiji'ye, Çin ve Japon bilimi, teknoloji ve tıp tarihi ile ilgili çalışmaları ve Japon ve Türk bilim tarihçileri arasındaki işbirliğini teşvik etme ve geliştirme hususundaki gayretlerinden dolayı 8 Ekim 1996 tarihinde sunulmuştur.²⁴

Sonuç

Türkiye'de aynı meslek mensubu kimseler tarafından meslekî yardımlaşma ve dayanışma maksadıyla kurulan dernekler dışında kalan, devletten yardım almadan kendi imkânlarıyla faaliyetlerini sürdüren kurumların sayısı çok değildir. Türk Bilim Tarihi Kurumu, bu gibi kuruluşlara tipik bir örnek olarak, 15 yıl boyunca bilim ve teknoloji tarihi araştırmaları sahasında Türkiye'de önemli bir boşluğu doldurmuştur. Öncelikle uluslararası bilim ve teknoloji tarihi muhitinde Türkiye'yi temsil etmesi, bilim tarihi cemiyetleri birliği gibi dünya organizasyonunda birçok üyesinin çeşitli görevler almış olması ve kurum başkanının kendi bilim dalından dünya teşkilatının başkanlığına seçilmiş olmasıyla önemli bir yer edinmesi, kurumun faaliyetlerinin boyutları hakkında fikir vermektedir.

21 A.g.b., sy. 4, İstanbul, 1992, s. 4.

22 A.g.b., sy. 7-8, İstanbul, 1994, s. 21.

23 A.g.b., sy. 7-8, s. 23.

24 A.g.b., sy. 12, İstanbul, 1996, s. 23.

TBTK'nun bilim tarihi sahasında yerli, yabancı birçok üniversite, akademi ve ilmi kuruluş ile müşterek hazırladığı veya katılmış olduğu organizasyonlarla konusunda çok önemli faaliyetler gerçekleştirmiş olduğu görülmektedir. Yeni projeler ile çalışma sahasını genişleterek, Kırklareli'de yürüttüğü Osmanlı dönemi endüstriyel arkeoloji kazısı projesi ile Türkiye'de bir ilki gerçekleştirmiştir. Bu proje, birçok üniversite ve kurumdan her biri konusunda uzman bilim adamlarının katılımıyla başarılı bir şekilde başlamış ve devam etmektedir.

2004 yılında 15. yılını dolduran TBTK, ülkemizdeki bilim tarihi çalışmalarını hem Türk hem yabancı bilim adamlarına tanıtmanın yanısıra, bilimin yurt çapında sadece bilim çevrelerine değil, bilim dışı çevrelere de yaygınlaştırılması hedefi doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmektedir.

Turkish Society for History of Science (TBTK) and Its Place on the History of Science Studies in Turkey

Mustafa KAÇAR

Abstract

The Turkish Society for History of Science (TBTK) is one of the non-profit institutions in Turkey which has been conducting research on the history of science, technology and medicine since 1989. The society which has its premises at the Yıldız Palace in Istanbul is one of the important centers for the history of science in Turkey.

As the first and only organization of civil society in its field, it was established officially on 29 June 1989 through the initiatives of Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu with the gathering of a group of Turkish academicians specialized in the history of mathematics, physics, chemistry, astronomy, medicine and pharmacology. It has the right and privilege of representing Turkey internationally in its field of activity.

